

VÁCLAV HAVEL

Nem vesztettem, s nem is győztem

Tisztelt elnök úr, tisztelt hölgyeim és uraim!

Az elnöki poszt betöltésének csaknem tizenhárom esztendeig tartó időszaka után ma először szembe-sülök egy ilyen jeles közönség megszólításának a feladatával, s ezért nehezen tudok kitérni valamiféle – nagyon is töredékes és szűkszavú – mérleg megvonásának a kísérlete elől, tehát az elől, hogy teljesen őszintén választ adjak magamnak arra a kérdésre, hogy elértem-e azt, amire mindvégig törekedtem, s amit nem csupán elnökségem idején, hanem voltképpen egész felnőttkoromban igyekeztem érvényre juttatni. Egyébként már több hónapja annak, hogy efölött töprengek, ezért nehezen beszélhetnék ma valami másról.

Sok más polgártársunkkal s a polgárok alkotata nyilvánosság túlnyomó többségével együtt vitathatatlanul elértünk néhány alapvető és meglehetősen könnyen ellenőrizhető dolgot. Békés úton és nagyon gyorsan átvettük a hatalmat a totalitárius rendszertől, s felszámoltuk az összes főbb eszközt, amelyekkel hatalmában tartotta a társadalmat; viszonylag gyorsan megszabadultunk a csatlós szerepkörétől, s elértük, hogy a megszálló csapatok távozzanak országunkból, emellett hozzájárultunk azoknak a szervezeteknek a megszűnéséhez, amelyek Európa nagy részében egy idegen hatalom hegemoniájának a biztosítékai voltak. Rövid idő alatt megújítottuk az összes alapvető polgári szabadságjogot és a demokratikus állam alapintézményeit, magunkévá tettük a joguralmának a princípiumait, s teret nyitottunk a politikai pluralitásnak. Az állam ideologikus definíciója érvényét veszttette, s az emberi jogok eszméje vált a vezéreszméjévé. Hozzáálltunk, hogy hiteles baráti viszonyokat építsünk ki a szomszédokkal és más országokkal, s fokozatosan ismét a nyugati demokráciák civilizációs körének teljes értékű részévé és mosta-

ni szervezeteinek a tagjává váltunk, s mindebből következően mi is felelősséget vállaltunk a világ békéjéért és valamennyi lakójának a szabadságáért. Országunkban – ahol évtizedekkel ezelőtt szinte mindent államosítottak – egy precedens nélküli folyamat keretében lezajlott a privatizáció, és újjászületett a piacgazdaság. Kezdetét vette múltunk immár akadálytalan megismerése, amely azzal a törekvéssel párosult, hogy számot vessünk sötét fejezeteivel, s a lehetséges mértékben jóvátegyük az oly hosszú időn át elkövetett igazságtalanságok végtelen sokaságát.

Mindez természetesen az összes európai országban megtörtént, amely azelőtt a vasfüggöny innenső oldalán volt, noha – érthető módon – az események mindenütt másképp zajlottak, más színezetet öltöttek, más volt a tempójuk és a milyenségük, ami a közöttük lévő történelmi és egyéb – a kommunisták egyneműsítő törekvései által elfedett – különbségekből adódott. A történészek vagy a jövő nemzedékek majd kétségkívül mérlegre teszik és megítélik, hogy mindezen történések és a belőlük következő eredmények milyen minőséget képviseltek és a siker milyen fokát jelentették országunkban, miként azt is, hogy közülünk ki milyen szerepet játszott mindebben. Bizonyos, hogy mindezt gyorsabban, jobban, alaposabban, okosabban, sármosabban is lehetett volna csinálni – de ezt a politikában talán bármiről el lehetne mondani. A fontos az, hogy mindegyre egyáltalán sor került, avagy sor kerül, s ez a fejlődés már visszafordíthatatlan. Többé-kevésbé nyilvánvaló okokból azonban nem ezek az alapvető és általános érvényű dolgok képezik meglehetősen intenzív, mi több, olykor fájdalmas belső faggatózásom legfőbb tárgyát. Ez ugyanis nem más, mint egy külsőleg talán szubtilisabb, a valóságban azonban – véleményem szerint – még fontosabb terület: a szóban forgó változások egzisztenciális, emberi, polgári, morális vagy szociális dimenziója; a társadalmi légkör dimenziója, melyben a változások zajlanak; közvetett, de gyakran fölöttébb fontos kísérőjelenségeik és összefüggéseik dimenziója, valamint azoknak a mentális állásfoglalásoknak és praktikáknak a rendszere, amelyeket ezek a változások hívnak életre, vagy lehetővé teszik megjelenésüket.

Már számtalanszor felhívtam a figyelmet arra, hogy társadalmunk évtizedeken át a megromlott erkölcs légkörében élt, s ez a légkör a jó irányba ható, a nyolcvanas évek vége óta át-

Csehszlovákia, majd Csehország volt köztársasági elnökének itt közölt beszéde 2003. június 18-án hangzott el Berlinben a Német Nemzeti Díj átvétele alkalmából. A szöveget a *Literární noviny* című prágai kiadású irodalmi hetilap 2003. június 23-án megjelent 26. számából vettük át. A jegyzeteket a fordító készítette.

élhető történelmi változásokra is rányomta a bélyegét – annál inkább, hogy a demokráciához és piacgazdasághoz vezető út eddig sosem látott távlatokat nyitott az újszerű kísérteések előtt.

Felsorolok – legalább címszószerűen – néhány alapelvet, értéket, avagy ideált, amelyek számomra – s természetesen korántsem csak számomra – mindvégig fontosak voltak, mi több, azt akartuk, hogy a rendszerváltozást a szellemiségük hassa át.

A legkülönbözőbb, sokszor nagyon rossz hagyományok s a társadalmi és politikai magatartás évszázadokon át formálódott és nemzedékről nemzedékre átörökített modelljei mellett egy nagyon jó hagyományt is fel tudunk mutatni. Komenský¹, Havlíček², Masaryk³, Rádl⁴, Patočka⁵ s a Charta 77⁶ belső étosza mellett magába foglalja a Polgári Fórum étoszát is, e tömeges és spontán antitotalitárius mozgalomét, amely az úgynevezett bársonyos forradalom⁷ élén állt, s a közvetlenül utána lezajlott társadalmi változások vezető ereje volt.

Ezt a tradíciót mindenkor magaménak vallottam, s akárcsak számos barátom vagy polgártársam szerte az egész

Közös sajtótájékoztatón Thomas Klestil osztrák elnökkel, 1992

országban, jómagam is igyekeztem kapcsolódni hozzá, s nem csupán az 1989 végén országunkban végbement sorsfordító változások időszakában, hanem abban az időben is, amikor Csehszlovákia, illetve Csehország elnöke voltam. E tradíció részét képezik, avagy belőle fakadnak az olyan alapvető megnyilvánulások, mint az egyszerű emberi tisztesség, az egyéni érdek bizonyos fokú feláldozása a köz érdekében, a tisztelet egyfajta erkölcsi rend és annak

Látogatás a Kremlbe: a Borisz Jelcinnel való találkozás előtt, 1992

¹ Ján Amos Komenský (1592-1670) pedagógus és író, a cseh testvérek egyházának püspöke. A „nemzetek tanítójaként” emlegetett Komenskýt az egyetemes pedagógiatörténet legnagyobb alakjai között, a humanizmus és a tolerancia nagy hatású hirdetőjeként tartják számon. A Magyarországon általában Comeniusként ismert tudós 1650 és 1654 között a Rákóczi család meghívásának köszönhetően Sárospatakon tevékenykedett.

² Karel Havlíček Borovský (1821-1856) a Habsburgokkal szembekerült cseh nemzeti mozgalom legjelentősebb reprezentánsai közé tartozott, a bátorság, az elvhűség és a szabadságeszmék megtestesítőjeként maradt meg az utókor emlékezetében. Publicisztikai tevékenységével és szatirikus költeményeivel előkelő helyet vívott ki magának a cseh irodalom történetében.

³ Tomáš Garrigue Masaryk (1850-1937) filozófus, szociológus, államférfi, a Csehszlovák Köztársaság első elnöke (1918-tól 1935-ig). Újkori államalapítóként a cseh történelem legendás személyiségévé vált; hívei a humanista politikus eszményképét látták/látják benne, mértékartóbb vélemények szerint az „emberarcú nacionalizmus” képviselője volt.

⁴ Emanuel Rádl (1873-1942) a huszadik század legjelentősebb cseh filozófusai közé tartozott, gondolatai számos tekintetben ma is időszerűek. Kora negatív tendenciáival szembeállva a cseh-német megbékélés szükségességét hirdette és fáradhatatlanul küzdött a nemzeti eszme nacionalizmussá, sovinizmussá torzítása ellen.

⁵ A fenomenológiát megalkotó Edmund Husserl legjelentősebb tanítványai között számot tartott Jan Patočka (1907-1977) filozófusként és filozófiatörténészként is jelentős életművet hagyott maga után, mindemellett pedig tevékenyen részt vett a hetvenes évek polgárjogi mozgalmában. Egyike volt a Charta 77 első szövívőinek, amit a diktatúra politikai rendőrsége állandó zaklatással, idős korát semmibe vevő kihallgatásokkal torolt meg. Bátorságáért és becsületességéért nagy árat fizetett: halálát a kimerítő vállalások szünni nem akaró sora idézte elő.

⁶ Az 1968 utáni Csehszlovákiát húsz éven át uraló neosztálinista rezsim ellenében létrejött polgárjogi mozgalom, amely a születését hírül adó, 1977. január 1-jén közzétett felhívás nyomán kapta a nevét. A Charta 77 a rendszer bukásáig eltelt időszakban következetesen síkra szállt az alapvető szabadságjogok érvényesítéséért, s bátran tiltakozott a diktatúra elnyomó módszerei ellen. Az alapítói közé tartozó Václav Havel rövid idő alatt a mozgalom legismertebb képviselőjévé, jelképes alakjává vált.

⁷ A „bársonyos forradalom” elnevezés a Csehszlovákiában 1989 novemberében-decemberében lezajlott, erőszakos cselekményektől mentes, tüntetések, tiltakozó akciók, sztrájkok és politikai tárgyalások eredményeként végbement rendszerváltást jelöli. E vértelen „forradalom” vezető erejét a cseh országrészekben a Prágában megalakult Polgári Fórum (Občanské fórum, OF), Szlovákiában pedig a PF „testvérszervezetének” tekinthető Nyilvánosság az Erőszak Ellen (Verejnost proti násiliu, VPPN) jelentette.

⁸ Csehországban (és Szlovákiában) a tudományos szakirodalomban, a publicisztikában és a köznyelvben is disszidenseknek nevezik a kommunista diktatúrával szembenálló,

Lech Wałęsa, Václav Havel és Antall József a visegrádi hármak közös dokumentumának aláírásán a prágai Várban, 1992. május 6.

parancsolatai iránt, tekintet nélkül arra, hogy kapcsolódik-e hozzájuk a metafizikai megalapozottság bizonyossága, vagy sem; ide tartozik az igazi, tehát nem színlelt tisztelet a polgárok iránt, a polgári társadalom legkülönbözőbb struktúráihoz való kötődésüket is beleértve; a mindennemű fanatizmussal, dogmatizmussal, ideologizmussal és fundamentalizmussal való szembeszegülés; az egyedülálló emberi lények természetes világa és átlátható közösségeik iránti tisztelet; a szkepticizmus, amellyel az egyoldalúan technokratikus, inkább mennyiségi, mint minőségi célkitűzéseket követő államigazgatás iránt viseltetünk; a gondolatoktól áthatott alkotás kultúrájának támogatása a pusztán haszon kultúrája ellenében; a természet, a táj, a történelmi örökség és az emberi települések természetes struktúrájának a tiszteletben tartása; a reklám és a fogyasztás diktatúrájának elutasítása; ellenállás a provincializmussal, izolacionizmussal és az eltompult nacionalizmussal szemben, amely a nemzeti érdekek önző kultuszának jegyében teljesen figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy a bolygónkon élő emberek jólétének kellene jelentenie minden nemzet legfőbb érdekét – és így tovább és tovább. Másképpen fogalmazva a világgal szembeni alázat, a nyíltság, s ha szabad azt mondanom: az igazi jóakarát kultúrájáról van szó, amely

szembenáll az intrikák, hazugságok, cselvetések s a kulisszák mögötti alkudozások kultúrájával. Egy olyan politikáról van szó, amelyet a világért viselt felelősség jegyében, s nem csupán a hatalom technológiájaként gyakorolnak. Olyan politikáról, amely valóban szolgálatot tesz a polgároknak és utódaiknak, s nem csupán hízeleg a tömegeknek. Az átgondolt és felelősségteljes, s ha kell, a kockázatos és kisebbségi állásfoglalások politikájáról, és semmiképp sem a többségi, olykor össznemzeti előítéletek széles spektrumához való opportunisták alkalmazkodás politikájáról. Röviden szólva: egy ténylegesen és tartósan nyitott társadalom létrehozására törekvő politikáról.

Tisztelt jelenlévők, úgy hiszem, hogy ebből a távirati stílusú és szükségszerűen egyszerűsítő felsorolásból is elég világosan kitérünk, mire gondolok. Ugyanúgy hiszem, hogy nem gyanúsítanak azzal, hogy gőgösen önmagamot tekintem mindama jó megtestesülésének vagy messiásának, amelyről itt beszélek. Most nem rólam van szó, hanem valami mérhetetlenül fontosabbról: arról a politikai kultúráról, amelyet megfelelőnek tartok, tisztelek, támogatok, s amelyet nem túl nagy, különbözőképpen korlátozott és különbözőképpen változó lehetőségeim keretében igyekeztem érvényre juttatni.

Érthető, hogy akik ezen az úton próbáltak haladni, mindig is szálkát jelentettek a gazdasági élet szélhámosainak, a politika aktatologatóinak, az összes posztkommunista maffiózónak és a velük összefonódott, úgymond pragmatikus politikusoknak a szemében, akik megfelelő és bizonyíthatatlan

jutalmazás ellenében megfelelő és bizonyíthatatlan politikai fedezetet adtak vagy legalább a törvényhozás és a végrehajtó hatalom jóindulatát biztosították az előbbieknél. S az is érthető, hogy a gondolatsor legelején említettek szabadon megszólaló, olykor azonban a disszidensek⁸ pusztába kiáltó szavára emlékeztető hangja mindig heves tiltakozást váltott ki néhány meglehetősen furcsa módon meggazdagodott vállalkozói testvériségből, valamint politikai és médiapartnereikből. S így nem egyszer megtörtént, hogy a technikai vagy formális szempontból kifogástalanul alkalmazott demokratikus szabályok dacára csodálatosképpen nem azok győztek, akik a legjobb szándékokkal viseltettek polgártársaik iránt, hanem azok, akiket a legkönnyebben lehetett zsoldba fogadni. S azok ellenében, akik úgy vélték, hogy a politikai pártok a polgárok nyilvánosságának az eszközei, amelyeket a nyilvánosságból érkező impulzusok éltetnek és annak akaratát közvetítik, újra és újra felemelték a fejüket mindazok, akik számára a pártok hatalmuk megerősítésének és minden kedvük ellen való dolog észrevétlen megszüntetésének a legfőbb eszközévé váltak.

Mint talán már kiderült, nem azt a kérdést feszegetem, hogy elnökségem ideje alatt fel tudtuk-e váltani a totalitárius rendszert a demokráciával, a kommunista parancsuralmat a piacgazdasággal, az osztálygyűlölet eszméjét az emberi jogokéval, a szovjet csatlós pozícióját a szabad országéval, amely szabadon vallja magát a nyugati demokratikus világ részének. Erre a kérdésre ugyanis egyértelmű és tartós érvényű pozitív válasz született.

Az általam föltett kérdés másképp hangzik: mi jut az adott viszonyok között érvényre – a közösségnek tett önzetlen szolgálat politikai kultúrája, vagy a maffiára jellemző lavírozás a törvények közt? Ezt a kérdést pedig egy másik, inkább költői és némileg énközpontú kérdéssé tudom átalakítani: győztem-e a harcokban, avagy vesztés lettem?

A válasz, melyhez egyelőre eljutottam, így hangzik: sem az egyik, sem a másik. Ugyanis az, amire törekszem, nem tekinthető egy olyan elérhető célnak, amely teljesülésekor egy pillanat alatt kihúzható

⁸ Csehországban (és Szlovákiában) a tudományos szakirodalomban, a publicisztikában és a köznyelvben is disszidenseknek nevezik a kommunista diktatúrával szembenálló, a társadalom peremére kényszerült, számos tekintetben a hatalomnak kiszolgáltatott belső emigráció képviselőit.

az elvégzendő feladatok listájáról – inkább egy eszmény jegyeit viseli magán, amely felé szüntelenül törekszünk, amelyet egyszer megközelítünk, máskor távolodunk tőle, de sosem érhetjük el. Olyan, mint a láthatár: megadja az irányt, egyúttal azonban – lényegéből kifolyólag – újra és újra elillan előlünk. Csak az utópista gondolja úgy, hogy a világnak van valamiféle ideális tervezete, amely egy napon maradtalanul valóra válhat, s aztán máris kipálható, mert a cél teljesült: megvalósult a földi paradicsom, s a történelemnek nevezett gyötrődés véget ért.

Hölgyeim és uraim, köszönöm a figyelmüket, legfőképp pedig köszönetet mondok azoknak, akik úgy döntöttek, hogy a Német Nemzeti Díjjal tisztelik meg személyemet. Ezt a jelentőségteljes megtiszteltetést annál is inkább értékelem, hogy épp itt, Berlinben van benne részem, az első külföldi városban, amelyet országom elnökeként meglátogattam; abban a városban, amely időközben az egységes Németország fővárosává s ezáltal az egységesülő Európa jelképévé vált; legnagyobb szomszédunk s egyúttal egy olyan ország fővárosában, amellyel mindig baráti és nyitott kapcsolatokat igyekeztem kiépíteni, olyan kapcsolatokat, amelyeket az igazság fénye világít meg, s nem árnyékolják be őket a szenvedélyek.

Köszönöm!

G. Kovács László fordítása

Havel dolgozószobájában, 1989

